

**ПРАЦІ ПРО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ
(ВИТЯГИ)***

Про світ молодії Лесі

...У моїх літературознавчих студіях я постійно й послідовно звертав увагу на світ молодого поета чи генія зокрема. Сквороду, Шевченка, Франка чи Грінченка творила їхня молодість. А рівночасно якраз молодість великих людей це, звичайно, найменше відомий період в їхній біографії. Вони родяться із зорею чи тавром свого призначення на чолі. Доля веде їх за руку, як сказав Шевченко. Доля цілої нації з ними і в їхньому серці. В духові, що поза чи понад їх душею.

Пророчий дар, даний їм тим Духом Нації. Леся народилася Кассандрою, Мавкою, Оксаною, Одержимою, Іфігенією... Ця таємна доля дала їй багато, більше як кому-небудь із українських поетів чи радше пророків. Дала їй перш за все родину. Побачимо, який це благородний дар. Дала їй високу й широку освіту, єдину у своїм роді. Дала їй красу душі і красу всієї природи. Дала їй змогу зрозуміти душу народу в його фольклорі, але вирвала її з лабет темного етнографізму, а показала їй глибокий непрявлений зміст, філософію й метафізику української природи, освітлену високим релігійнознавством: старовинним, клясичним, єгипетським, східніх народів, ранньо- і пізньо-християнським, а найважливіше, – дала їй душу, таку багату почуваннями, таку благородну, таку надхненну, відкриту для любови. І ще щось вище над усе: дар пророчиці, таїнство самого пророкування, так чітко проголошеного в “Касандрі”.

Та сама доля позавидувала їй доброго здоров'я й цієї життєздатної сили, якою наділює всіх смертників. Це здається трагедією. А може... А може якраз ця недуга спасла її від арештування, може в тому часі, коли вмирала, знищена тюрмою дочка Грінченка, молодша за неї.

Хто знає, що було б краще для Лесі. Вона спалювалася повільно в тих екстазах, у цьому гострому горінні, в яких писані найкращі твори її пророчого надхнення. Хто це збагне?

* Публікацію здійснено за виданням: Володимир Шаян. Віра наших предків. – Гамільтон, Канада, 1987. – Т.1. – С. 606 – 702.

Розглянемо ці дари щедрої долі, які дозволили її душі розвинутися в Лесю Українку. Почнім від родини. Батько середнього росту, міцний, русявий із русявими вусами, практичний, життєздатний і зарадний. Він називався Петро Антонович Косач, уроджений 1841 р. у Мглині на Чернігівщині. Його батько називався Антін Петрович Косач. Наділений життєвою мудрістю й рівночасно життєрадістю, мав повагу й любов серед людей. Був дружній і мав друзів. Став заможним. Його батько був військовим старшиною і власником невеликого маєтку на Чернігівщині, на чудовій півночі України, настроєвій, дещо сумовитій природі. В родині його були козацькі традиції. Завдяки старанням батька він отримав високу й добру освіту юриста та цивільного урядовця-управителя. Це забезпечило йому високе становище голови мирового суду. Людяність, справедливість і такт, разом із прямолінійністю громадських чеснот, забезпечили йому успіх на становищі голови мирових посередників на Волині. Ця матеріальна забезпеченість Петра Косача служила в його житті для доброї справи.

Його призначення було дуже просто й чітко визначене: він мав бути опорою й основою життя Лесі: опікою, захистом і безпекою; без нього вона б пропала.

Був діловитим патріотом-українцем. Підтримував “Київську Старину”, – науковий журнал української думки й культури. Ми ще досьгодні читаємо там важливі статті з етнографії, історії, питань старовини й культури. Читач мусить мені повірити у важливість цього журналу на даному етапі розвитку української громадської думки чи науки. Але був там цілий гурт людей, ціла громада довкола “Київської Старини”... Але ж треба було наперед визначити зміст оцієї старовини Києва, щоб міг постати сьгоднішній клич старого Києва. Отже це будова основ. Тут треба перш за все жертви гроша. Цей вклад чину й жертви Петра Антоновича Косача напевно ще недоцінений. А він же був і членом редакційної колегії “Київської Старини”, й одним із її фундаторів. Крім того, давав численні й щедрі підмоги на інші культурні справи, як видання чи допомоги для вчених. Але найважливіше для життя Лесі було те, що він був членом таємного товариства: “Стара громада”. ...Пригадаймо собі часи “Старої громади”; це роки 1876 – 1890; видання “Київської Старини” – це роки 1882 – 1907.

Отже конспірація попередила тут “легальне видання”, а не навпаки. Мірою батьківської ніжності Петра Косача хай послужить така подробиця. У глибині садиби Косачів у Колодяжному збудував він для Лесі малий будиночок, що звався “Лесин білий домок”. Тут велика вже Леся мала свою святиню творчости, де в часі бурхливих подій і настроїв у Києві чи в інших містах, вона завжди могла знайти священну самоту для своїх задумів і надхнення. Подробиця мало є відома в біографії Лесі, але ж вона вимовно свідчить про те, чим батько був для Лесі, – цей здавалося б тверезо-прозаїчний чи часто іронічно-саркастичний батько. Його студентська молодість була бурхливою й вона не заповідала цього остаточного назовні голови мирового суду. В цій молодості пізнав він гурт української провідної інтелігенції та активних громадсько-національних діячів, а в тому числі й М. Драгоманова.

Його сестрою була Олена Пчілка, яка стала матір’ю Лесі. Її одруження з Петром Косачем відбулося 1868 р. в дерев’яній церковці села Пирогова під Києвом. Ольга Драгоманівна в чудовому народньому уборі гадяцького стилю, в намисті з дукачами, у сап’янцевих чобітках з мідяними підківками. Звичайно мати стає найдорожчою істотою, але ж маємо тут до діла з історичною постаттю, на той час славною письменницею й жіночою діячкою. Вона теж була загально-українською промоторкою політичного руху. Її світогляд без жодного перебільшення можна назвати вже націоналістичним.*

В історію української літератури входить мати Лесі, як самостійна письменниця, а її головною заслугою буде редагування двотижневика “Рідний Край”, а також місячника для дітей “Молода Україна”. Цікаво й оригінально читати в листах Лесі, що її мати з титулу її редакторства у цих журналах виплачувала гонорари для Лесі. Це теж вияв цієї ніжності в родині Лесі, яка оточувала її в молодості. Очевидно, московські режимові “управителі” літератури не є зацікавлені у видвиженні постаті Олени Пчілки на весь її ріст. Правда, її шанує еміграційне жіноцтво, але тут іще багато нездійснених завдань. Постать Олени Пчілки, повністю

*О.О.Потебня ввів поняття націоналізму як науковий термін на означення комплексу характерних ознак сформованої нації (Прим. редактора).

доцінена Дмитром Донцовим, ще очікує ширшої монографії про неї, і тоді покоління Олени Пчілки й Лесі стане перед нами в їх титанічній величині.

Материнське призначення Олени Пчілки в житті Лесі зо-всім ясне: дати їй високу освіту, найкращу, найширшу як можна, й рівночасно пробуджуючи й унапрямяючи її талант, не вбивати його самим вузьким унапрямянням, але сприяти вільному розвиткові її власного мистецького й політичного “я”. А було це велике “Я” Лесі Українки. Кожна інша постать освіченої і свідомої своїх цінностей матері могла бути й перешкодою або загрозою для змарнування. Олена Драгоманів-Косач-Пчілка, народжена 1849 р., стала матір'ю і старшою сестрою для Лесі, згідно зі своїм призначенням. Леся теж полюбить цю роллю старшої сестри й візьме її з любов'ю на себе, коли сама буде мати три молодші сестри.

...В родині збиралися постійно письменники, митці, музики й наша молоденька Лариса виростала та виховувалася в атмосфері, насиченій духовністю й усвідомленим українським націоналізмом. Цей двір, чи місця поселення Косачів у Звягелі, Луцьку, Києві або Колодяжному були одним із важливих вогнищ української літератури й культури та уступали, можливо, тільки домові Лисенка в самому Києві і... саме в домі Лисенка стрінемо Лесю вже на дев'ятому році життя. Але рівночасно Лисенка і Франка стрінемо в родині Косачів.

Треба ствердити, що рівночасно з українським націоналізмом в родині була живою атмосфера всесвітньої літератури й культури на правдивих її висотах. Сам Петро Косач був напевно скромної думки про себе. В дійсності був він начитаний і добре знайомий з архитворами всесвітньої літератури, хоча й не мав визначного таланту до опановання мов. Петро Антонович Косач виявився зовсім патріярхального типу чоловіком. Мав шестеро дітей. Ця громадка була нерозлучним товариством нашої Лесі.

...Із цієї громадки доводиться нам зупинитися дещо довше над важливою в житті Лесі постаттю старшого брата. Він народився весною 1869 р., отже був на два роки старший. Його роля в житті Лесі була довго невідома. Перший український учений, що розкрив його значення в житті Лесі, є проф. Константин Біда з Оттавського університету, автор англомовної праці про Лесю. Він стверджує важливий факт,

що до тринадцятого року життя Леся й Михайло були просто нероздільні й нерозділимі. А вдався Михайло радше до батька, хоч не був без таланту, а головне без вродженої культури цілої родини. Він був мужеський і сильний, Леся квола і слабовита з молодости, як побачимо. Звичайно любила свого сильного брата цілою сестриною любов'ю молодечої душі. Між ними двома й молодшими сестрами та братчиком була значна різниця віку. Вони обидвоє над ними старшували, без відклику і спротиву. Леся любила свої “лілеєчки”, а вони їх обожнювали. Вона пише для них підручник “Історія Сходу”. Це добрий підручник і перший в історії України вступ до орієнталістики. Але тут ми тільки ілюструємо ролю й поставу Лесі супроти її “Лілеєчок” – молодших сестер. Ще був між ними й молодший братчик Микола.

...Звичайно найбільший вплив на саме формування світогляду й освіти Лесі мала мати, але це вже добре відоме. Дрібненька і квола Леся розвиває високий подив для міцнішого брата. Вона розвине це в комплект її цілого життя: бути сильною, наче мужчина. Дорівняти мужчинам їх силою й життєздатністю. І тут місце на глибинну аналізу психології Лесі.

...Але залишається оця тривала її амбіція виявитися такою сильною, як мужчина. І так постала тайна цього явища в літературі, завдяки якому Іван Франко назвав її найбільше мужеською поеткою в українській літературі.

ПРИРОДА Й НАРІД У МОЛОДОСТІ ЛЕСІ

Не менше важливим від родини є світ природи, в якому жила Леся. Цей світ нерозривно поєднаний із її пізнанням народу, його звичаїв, престаровинних обрядів, а найважливіше – його душі. У світовідчуванні молодечої Лесі це буде один нерозривний комплекс природи й народу. Хоч доводилося їй жити й у містечках Волині, Полісся, Чернігівщини, але все був там заможний родиний дім серед саду чи дерев, всюди жива й буйна природа у глибині саду чи зараз за його межами. Ліси й річки. Всюди жива українська природа. Над усім тим молодечим світом запанує маєстатичний спогад із Нечімного, з урочища, де зберігся незаторкнений людською неволею світ “вільної” природи. Ця “воля природи” й неволя світу людей стане для дозрілої Лесі філософським питанням. Світ первісної

природи урочища Нечімного стрінеться із світом людей. ...До їх дому приїжджає і гостює такий велетень української культури, як Микола Лисенко. Що ж він там робить? А разом із матір'ю записує волинське весілля. Як виглядало? А так, що до їх дому приходили запрошені селяни й селянки та із їх слів й оповідань велися наукові записки про те, що це є весілля.

Що ж це є українське весілля? Це найвищий обряд життя. Його корона й завершення. Це також скарбниця поезії. Це також частина вияву душі народу. Леся це все бачила й чула... Яку це нісенітницю говорять літературні критики, що Леся не знала народнього побуту. Знала від дитинства. Треба було ж знати село, щоб вибрати й запросити тих, які знали найкраще обряди. Це все відбувалося в хаті і в селах довкола, й Леся вже змалку навчилася шанувати й любити оце старовинне таїнство народніх обрядів. А мала вона тут учителів найкращих. Це було, отже, дошкілля Лесі, хоч уміла вона читати й писати в четвертому році життя.

...Північна Волинь і Полісся – це, подібно як Гуцульщина, скарбниця престаровинного фолкльору. А слово “фолкльор” означає дослівно “мудрість й обрядово-звичаєва законність народу”. Звичаєм усіх письменників того часу буде й Леся збирати його та черпати надхнення й мудрість із цієї криниці. Згадаймо, що її пізніша праця про “Купала на Волині”, друкована в журналі “Жите і Слово” у Львові, має досьогодні вартість основоположного релігійно-обрядового документу. Нічого вже дивного, що я не міг знайти цієї праці у “повному виданні” творів у десяти томах.

...Відмітім теж, що й сама Леся, і з її голосу будуть записувати народні пісні, а Леся буде рішуче твердити, що запис без мелодії є нічого не вартий. Бо ж... мелодія має так само зміст як і слово, що більше – мелодія має глибший зміст як саме слово, як це знала Леся й інші “втаємничені”. Тут Леся буде бавитися із сільськими дітьми. А це вже поважні забави. Леся відвідуватиме сільські хати, і хто це скаже таку нісенітницю, що вона не знала народнього побуту, бо, мовляв, була відірвана від нього побутом на своєму “дворі”.

Мабуть, саме тут на місці відмітити, що Леся мала високу музичну освіту. Але не тільки освіту, але й високу обдарованість. Леся була обдарована душею, що чує музику у глибині своєї істоти. Недуга руки, яка унеможливила її гру

на фортепіяні, була однією із власних трагедій її молодости. Тужливу мелодію сопілки з “Лісової пісні” вона напевно чула ще “там” – у пралісах, над зачарованим озером Нечірного. Там вона “бачила” свою мавку, чи вірніше сама нею “була”, – а ви, старші, нічого про це не знали. Ще багато дечого не знають старші літературознавці про світ уяви й дійсний світ молодих геніїв. Найважливіше те, що вони не мають іще найменшої уяви, якою мірою цей світ молодечих візій і мрій є справді “дійсний” у всетворчому світі візій, у дійсному духовому світі.

ПРО ЩО НЕ ЗНАЮТЬ СТАРШІ

Дивна річ, як мало знають психологи творчости геніїв – про їх духове життя ранньої молодости. Цей світ прикритий густою заслоною, яка ніколи не відслонюється.

Дорослі генії, чи взагалі дорослі люди, немов стидаються, або, щобільше, навмисне зберігають як тайну залишки в пам’яті про світ їх молодечих переживань. Здебільша вони справді про цей світ забувають. Наступає з’явище амнезії, тобто забуття чи витиснення, або заглушення у пам’яті цілого комплексу переживань і навіть подій. Але не все однаково глибоко, чи безповоротно затоплює пам’ять ці переживання у глибокий сумерк безпам’яті. Буває, виринають вони як із зачарованого озера звуки роздзвоненої молодечої уяви. Буває ще так, що деякі переживання залишають нестертий слід, або ще головніше, коли деякі молодечі переживання стаються важливим двигуном волі й почувань на все життя:... однак вони діють, як притаєні двигуни нашої свідомости на поверхні. В житті молодого Лесі все було важливе і змістовне. Дуже рано почалося її свідоме життя, дуже глибоко в ранню молодість сягає її пам’ять. Можемо однак відокремити чітко два потрясаючі переживання, які створили в її душі не тільки ідеальні постаті чи картини для її надхнення, але вирізьбили її власну особовість. Буде ще дивніше, коли скажу, що Леся різьбить свою особовість сама для себе. Творить саму себе із дивної сили її духового призначення. Спробуймо насвітлити ці два основні комплекси її душі й особовости. Свідчення про їх основоположну важливість знайдемо не тільки в її листах, але на вершинах її творчости. Один із цих комплексів світовідчування й уявлень

буде зв'язаний із урочищем “Нечімне”, а другий це її... “забава” в Жанну д’Арк на руїнах Луцького замку.

...Читаємо окрему поему Лесі на тему такої нічної природи насамоті. Вона виразно каже там, у цій поемі “Братові й сестрі на спомин”, що не може розказати всієї правди про те, що вона там пережила. Скаже тільки, що бачила світло Місяця. Вона пише:

*“Мені в цю ніч приснився ясний Місяць,
високе небо, вільний винокол.
Блакитне світло сяло і тремтіло,
немов огонь таємний чарівниці,
а над тополею зоря світила,
моя зоря, що скрізь мені сіяла,
поки мене не замкнуто від неї
в камінній клітці в чотирьох стінах.*

Дивне диво. Навіть найріднішому братові не скаже вона всієї правди.

*Про що були мої думки й писання,
не буду вам казати, друзі рідні, –
бо в вас наперекір сумним очам,
прорветься гама непокірна сміху
і буде жаль мені на сльози, вам сміх.
То ж не питайте, що мені іще
примріялось в блакитному сіянні.
Мені в сю ніч приснився Місяць ясний,
високе небо, вільний винокол...*

Цей вірш написаний в грудні 1896 року. Отже спомин дозрілої Лесі.

Діялося щось таємне, щось, чого вона не може розказати найріднішій істоті, якою був для неї брат. Хоч довідаємося далі, що на тему “Нечімного” була в неї якась “конспірація” з братом, бо мав він писати оповідання про “Нечімне” в добі молодечої “Плеяди”. А все ж таки й він не був повністю втаємничений у містерію “Нечімного”. Що ж це було? Чи є хочби якийсь натяк у цій поемі, що діялося в душі молодої Лесі.

*“...а думи ткали безконечну тканку,
мережану при сяєві блакитнім,
аж поки сяєво зробилося рожевим,
тоді у серці якось обізвалось,
мов жайворонка спів, виблиснуло мов промінь...*

*Коли ясне весняне раде сонце,
малу кімнату рясно освітило,...*

Отже маємо якийсь ключ до цієї тайни, за заслону якої хочемо заглянути. Це безконечне ткання дум. Самовплив мрій чи візій із безконечною творчою “грою” уяви. Це щось як сні на яві.

Мрії, дитячі мрії. Цілий пребагатий світ дитячих мрій. Але ж є різні діти й різні їх мрії. Часом вони такі чудні, що до них діти не признаються старшим і взагалі нікому. Дещо із цього світу мрій затримують поети на ціле життя. Чи тільки поети? Чи може це тайна всіх геніїв, навіть геніїв чину й боротьби, їм світить і їх веде якась зоря із їх незбагненого світу. Може це тут тайна цієї творчої сили, що її англійський пророк Блейк вважатиме сутністю творчості цілого світу. Велика тайна в тому, що тоді... у цих мріях... вони випереджують свою Долю (це Леся напише цю Долю з великої букви) вони бачать себе в майбутньому й саме в такому сеансі чи трансі мрії дозрівають, як личинка метелика у шкаралущі... ні, вони самі тоді творять своє справжнє “я”. Їх мрії завжди недосяжні. Вони далі гаснуть і в’януть.

*“...В той час була для мене скрізь весна,
вона була і в серці, і в природі,
блакитні й білі проліски цвіли,
і я втішалася весняними квітками
так, мовби всі вони росли для мене...
І я тоді жила...”*

Оце фрагменти цієї єдиної у своїм роді сповіді братові й сестрі. Що ж скажемо? Якби “Мавка” Лесі писала вірші у людському світі, то вона написала б оці рядки. Всі квіти і вся весна для неї. Вони для неї, вона для них. Вона тоді живе. Коли вона родилась і звідкіль, – вона не знає. Вона все була такою, як... Леся в ці місячні ночі її мрій. Але ж Мавка навчиться писати вірші. Багато дечого навчиться Мавка у людському світі, коли вона, не послухавши Духа Лісовика, ступить ногою у цей людський світ, куди

*“...раз ступиш і пропала воля”.
тоді ж не чула – ніч зачарувала”.*

Або як пише Леся у сповіді:

*“...Безсонні ночі
минали швидше, ніж у сні коханім,*

*снувались думи, пролітали мрії,
а спогади з надіями сплітались
в один вінок, були там лаври, квіти...
були й терни, я потім те дізнала...”*

Дуже часто такі візії геніїв сполучені із світловими враженнями. Пізніше “твереза психологія” опише їх, як так звані “зорові видива і сповидива”, як спізнені відбитки і відгомони в очах на сильні світлові вражіння. Але чи справді ми знаємо природу цих дивних світел, що їх так виразно й часто бачать генії очима своєї молодости? Так дозрівала душа Лесі! Переважає в неї краса синя, ясного світла, як весняне небо. Але очі в Мавки будуть мінятися, – як довідаємося далі із “Лісової пісні”. У знанні таємного ми називаємо це “синьою святістю”. Як я написав про Шевченка, ця краса в нього полум’яно червона. Леся стверджує, що бачила безконечну синь.

Вона тоді жила! “Ви старші, нічого про це не знали!” Ось як відслонюється щілинка від заслони таємного життя Лесі. Цікаве й важливе свідоцтво про цю добу в житті Лесі і її “тайну” складає її сестра Ольга у своїх споминах. Сестра Ольга, найближча до Лесі віком, це пізніша “Лілієчка” із кореспонденції Лесі. Послухаймо її важливого свідчення:

“Жаборицькі пісні, казки, різні повір’я звичаї, купальські, жнив’яні і т. д. Леся добре пам’ятала і часто згадувала. З наймолодшого віку Леся бачила, як мама збирає народні взори, перемальовує їх, лагодячи до друку. Леся дуже добре розумілася на них і артистично виконувала різні українські народні вишиванки. Однак ще у Зв’ягелі познайомилася Леся з народньою творчістю й інших народів. У неї з братом Михайлом, неначе якимись “святими книгами”, поруч із “Трудами” Чубинського, з наймолодшого віку були “Мифы классической древности” Штоля і “Сербські народні думи й пісні” в перекладі М. П. Старицького”. ...Чи треба пригадувати читачам, чим були ці “Труди” Чубинського? Це важливе джерело до вивчення українського фольклору. Воно чисте, свіже й несафальшоване пізнішими “виборами” і “доборами”, чи “насвітленнями”. Це правдива криниця того всього, що Леся сама назве одним простим визначенням, як “релігія моїх предків”... Підхід Лесі до народньої мудрости, як до “святих книг”, кидає світло на цю тайну її душі, яку так дбайливо зберігала від “ока старших”.

Сповідь Лесі і ствердження сестрички дозволили нам

заглянути й відкрити, чи радше доказати “тверезим ученим літературознавцям”, що справді такий світ існує. У такому стані живе тоді вся природа своїм життям.

Тоді: “Німого в лісі в нас нема нічого”.

Тоді Леся мріє про Мавку й вона якось для неї справді існує. Вона її жде, щоб її вигріти, щоб те, що вона бачить очима душі, сталося живою візією. Так появиться образ Мавки в її серці й вона носитиме в собі ціле життя. Зачарують її ті образи “на все життя”. “А ви, старші про це не знали”. Аж під кінець життя, коли незнані нам сили підказують, що наближається кінець, вибухне ця візія в її сповіді, що зветься “Лісова пісня”.

Невисказана ніколи тайна її душі – це ота проста правда, що наша Леся ідентифікує себе із тією вимріяною Мавкою. Оце є тайна її місячних ночей. Тайна її ніжної і пречистої душі. І справді поезія є тією святинєю, де може знайти захист переслідуваний “світом”. Поезія сплітається нерозривно із глибшим усвідомленням життя, а на її вершинах... життя цілого всесвіту. Тоді встають із духа поета нові об’явлення. Поет стається пророком. А Леся-Кассандрою, Іфігенією, Жанною д’Арк, Одержимою, чи найвірніше – Дочкою Прометея. А в її молодості ці всі майбутні постаті дадуться звести до однієї...

На руїнах Луцького замку буде Леся “бавиться... в “Жанну д’Арк”. Ми пригляньмося цій несамовитій “забаві” молодій Лесі. Бо в людському світі Мавка “Лісової пісні” перемінюється в правдиву й живу Жанну д’Арк.

ДИТИНА Й РЕВОЛЮЦІЯ

Не тільки таємничо прекрасна природа була колискою життя молодій Лесі. Вона немов “під шоломом сповита”, щоб ужити лицарського образу із “Слова про похід Ігоря”. В ранньому житті оточує її атмосфера конспіративно-революційної дії українського національного життя її доби. Це не одна якась подія, але довга родинна традиція, невід’ємна частина життя цілої родини. Часті гості, які заїздили до садиби Косачів, це не тільки музики, вчені, драматурги чи письменники. Майже кожний із них попри свою “напівлегальну” культурницьку діяльність мав ще інші завдання виразно політичного й конспіративного порядку. Леся просто виростає в такій атмосфері. Зберім для унагляднення низку відомих фактів.

Отже, пригадаймо перш за все улюбленого батька Лесі.

У студентській молодості розповсюджує революційну літературу, а зокрема твори Шевченка, тобто заборонені й нелегальні видання його поем. Це справді найбільше революційна література, яку можна собі в той час уявити. Своєї молодечої діяльності Петро Косач не тільки не відрікся, а, навпаки, поглибив тільки свою конспіративність і добре крив її своєю видатною посадою. Вже знаємо, що був він членом конспіративної “Старої громади”. Вона працювала “трійками”, але зустрічі “трійок” мусили бути криті численними іншими знайомствами й контактами”, – як кажемо сьогодні. Різниця між зорганізованою “трійкою” й іншими друзями Косача не велика. Знаємо напевно, що і Старицький, і Лисенко були визначними постатями не тільки в музиці і драмі, але й у громадському житті цілої спільноти, де не було встановленої межі між “законним” і “незаконним”. Одне і друге називалося “неблагодійним” і так зветься досьогодні, якщо оте “воно” виявляється національно-державною свідомістю. В родині напевно жила пам’ять дядька матері Якова Драгоманова, засудженого й засланоного в Сибір за участь у повстанні декабристів 1825 року. Безпосередню зустріч із конспіративною діяльністю стрінула Леся в особах обох сестер свого батька – тобто улюблених тіток Лесі, які зі свого боку теж безмежно любили цю талановиту донечку свого брата. Були це Олександра Антонівна та Олена Антонівна Косачі. Обидві брали участь у революційно-народницькому русі та зазнали арештів і заслань. Саме її тітку Олександрю Антонівну арештували в 1879 році, як “скрайнє політично неблагонадійну особу” й заслали в Оленську губернію, а в 1881 році в Сибір. Леся мала тоді дев’ять чи десять років. Потрясаюча для молодої душі подія знайшла вираз у першому вірші Лесі, ще дитини. ...Найбільше “неблагонадійним” гостем буде сам Іван Франко. Леся буде вже тоді молодою поеткою, – в 1891 році. Франко вийшов з арешту. І от “кримінальника” приймає Петро Косач. Губерніяльного стану суддя був поза досягненням місцевої поліції й ось у зв’язку із цією візитою кличуть Петра Косача аж до... Києва, щоб дати йому “губерніяльне” попередження. Франко ловить тоді остентаційно в’юнів у ріці. Хто ж годен сказати, про що говорили вони з Косачем. Знаємо тільки

“твердий” літературний факт, що на ціле життя Франко мав симпатію для Лесі й піднявся редагування та видання її першої, ще також молодечої, збірки віршів.

Леся зачарувала Франка. Отже віч-на-віч стрічає молода й доросла Леся не тільки дядька Лева в пуші, але живих, свідомих революціонерів і разом із тим...

Віч-на-віч стрічає Леся жорстокі факти поневолення України разом із всією чорною огидою терору, яку стрінемо... в “Боярині” в таких яскравих образах. Отже цей “побут” зазнала Леся вже з ранньої молодости і їй доведеться дорисувати тільки декілька рис, щоб перенести акцію в добу Дорошенка. І тільки декілька рис вистачило б, щоб події “Боярині” відбивали сучасність Симоненка, Мороза, Голобородька, й ім’я їм преславний легіон. ... Чиздивує нас, що молода Леся буде “бавитися” в Жаннуд’ Арк. Так, це нас глибоко здивує. Бо хоч багато дасться пояснити цією родинною атмосферою, то однак не той факт, що вона так свідомо приймає свою долю, що більше, – так свідомо її сама творить.

Молода Леся це не тільки замріяна Мавка. А хто ж вона ще?

“ОТРОЧЕСТВО” ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Дитина зрозуміла, що ціле людське життя це боротьба із тюрмами й засланнями. Боротьба добрих і рідних, але чомусь то слабших і пригнічених проти могутнішого і злочинного ворога. Так скоро “дитина” Леся знайде себе в центрі політичної й національної свідомости. В дев’ятнадцятому році життя напише свій перший протест. Куди сміливіший протест проти приїзду царя і його вітання в Парижі напише Леся згодом (*Від редактора. Йдеться про статтю Лесі Українки “Голос однієї ув’язненої”*).

Гніт, тюрма, насильство над волею, криваві визвольні змагання, мучеництво Шевченка, таємність свідомого національного життя й повсякчасне насильство над вільною думкою стануть для неї ворогами цілого її життя. І де тут щаслива безжурна молодість? Не ходи, Мавочко, людськими шляхами, там немає волі. Раз тільки ступиш і скінчиться твоя воля. Але ж вона не Мавка, але людина. Ще малою Леся зачне бавитися в дорослих людей із своїми друзями й подругами. Кажуть психологи, що такі забави це приготування до життя. “Кермовані старшими” забави часто вбивають глибший голос

чистої душі молодого втілення. Нас цікавить оця “забава” Лесі, яку вона влаштувала сама без дозволу, а ще важніше без відома “старших”. Ви всі того не знали. Ще багато дечого не знаємо. Але сама Леся розкаже нам про одну із таких “забав”. І тут справді знайдемо ключ до розуміння цілого її життя.

Сценою цієї дивної драми буде замок у Луцьку. Його згадує Леся з неменшою виразністю, як урочище Нечімне, коли бореться з недугою, а думи про смерть до болю живо нагадують молодість. В 1909 році пише вона із Телави в Кахеті слідує: “...посеред міста ціле замчище з вежами, зубчастими мурами, воно нагадує мені Луцький замок і моє “отрочество...”. Отрок – це хлопець, що вчиться на лицаря на дворі князя чи замку видатного лицаря.

Леся навчилася бути лицарем на руїнах цього замчища. Вона пам’ятає не тільки замок, але якраз своє “отрочество”, тобто час, коли в її душі вродився, виріс і закріпився ідеал лицарства. Ідея лицарства сильніше й повніше заповнить її душу, як навіть чарівний світ Мавки із Нечімного. Побачимо в аналізі вершин її творчості, з якою силою живе в душі Лесі саме ідея лицаря. Яка ж ця ідея в нашу добу, як саме любила вона вік лицарства, яку ідею цього лицарства видвигає вона, як наказ для своїх братів-сучасників, буде мова у цілості її творчості. Тут відмітимо основний біографічний факт, що ідея, яку втілює Леся, цілим своїм життям пробуджується й заповнює її молодечу душу вже в такій ранній молодості. Це час її “отрочества”.

*“У дитячі любі роки,
Коли так душа бажала
Надзвичайного, дивного,
Я любила вік лицарський.
Тільки дивно, що не принци,
Таємницею укриті,
Не вродливі королівни
Розум мій очарували.
Я дивилась на малюнках
Не на гордих переможців,
Що сперечника зваливши,
Кажуть гордо так: “Здавайся!”
Погляд мій спускався нижче,
На того, хто розпростертий,*

*До землі прибитий списом,
Шепотів “Убий, не здамся!”*

Оце історіотворче “Убий, не здамся” пролунало в її душі у ранній молодості. Дивно це для самої Лесі, дивно і для нас. І ось Леся ідентифікує себе духово з тим лицарем, прибитим списом до землі, який кидає в обличчя ворогові своє безсмертне “Убий, не здамся!”.

*“І не раз мені здається,
Що сиджу я у полоні
І закута у кайдани
Невидимою рукою.
Що в руці у мене зброя
Неполамана зосталась,
Та порушити рукою
Не дають мені кайдани.
Глухо так навколо, тихо,
Не шумить гарячка в жилах,
Не вчувається здалека
Дикий гомін бойовиська”.*

Леся описує тут не себе, але картину цілої своєї нації. І ось молода Леся знайде відповідь і раду, або інакше основу-основ для цілої своєї ідеології. Дочитаймо цю програму до кінця:

*“І холоне серце в грудях,
Мов воно всю кров стеряло,
Але поки я притомна –
Стогін мій не залунає.
Стогін мій не залунає,
Я гукну, мов бранець-лицар:
“Хто живий? Зійди на вежу,
Подивись на бойовисько!
Подивись, чи в полі видко
Нашу чесну короговку?
Коли ні, не хочу жити,
Хай мені відкриють жили,
Хай джерелом кров пролється,
Хай умру від згуби крові.
Будь проклята кров ледача,
Не за чесний стяг пролита!...”*

Леся писала таке в Ялті 18-го листопада 1897 року. Виглядає це на спомин про дитячі мрії. А насправді це її програма для

цілої нації. Програма її власного життя... Але існує документ ще важливіший, іще більше детальний і живий. І знову ж діється драма на сцені Луцького замку. Вже знаємо, що Леся перебувала в Луцьку й роках 1878 – 1882, отже у віці від семи до одинадцяти літ. Це і є вік найбуйніших мрій геніїв, коли із таїнства їх духового навантаження формується в них, чи формують вони самі свій духовий світ на ціле життя. Я маю на увазі поему Лесі Українки п. з. “Віче”.

ЗАБАВА В “ЖАННУ Д’АРК”

Ці діти бавляться в конспірацію. Збираються в руїнах старого замчища на таємні наради, встановлюють сторожу й таємні кличі. Це все робили старші. Тут іще немає нічого дивного. Тут же нас найбільша несподіванка. Леся організує “забаву” в історичну постать Жанни д’Арк. Очевидно, вчилася про неї в історії. Але ж від науки історії до особистої персоніфікації і глибокого утотожнення себе з такою постаттю ще далекий шлях. Котра дівчина не чула у клясі історії про Жанну д’Арк? Але ж тільки Леся взяла на себе таку роллю.

Пригляньмо ближче цій молодечій драмі:

*“В дворі старого замчища-руїни
Зібрались ми на віче, все поважні,
учені голови, гладенькі й кучеряві,
і віком не малі, – якби зложити
літа усіх, либонь століття вийшло б!
Ми всі були на зборах, всі дванадцять.
Обачні люди, тямими ми добре,
що ми живем у небезпечний час:
поставили сторожу біля брами, –
як хто надійде, щоб давала гасло, –
і раду радили. Таємне товариство
ми закладали і ніхто з “великих”
до нього доступу не мусив мати.
Зложили всі обітницю врочисту
ховати таємницю до загину”.*

Здавалося, що це невинна забава у “великих”. Було їх дванадцять. Знали вони, що небезпечний час, зовсім як “великий”. Мали разом сто років. Обачні люди. (Чи вже тоді Михайло звався “Обачний”, чи може від такої ролі у забавах назвали його далі “Обачним”?).

Але забава розгортається стрімким урвищем вгору.

*“...Ще ж до того
була в гурті маленька Жанна д’Арк:
тоненька, блідолиця, голосочок
бринів, немов дзвінок, її очиці
блакитні блискавиці розсипали,
злотистеє волосся розвівалось
мов орифлама. В нас її вважали
за речницю великої снаги.
Вона сиділа в замковій бойниці,
неначе в ніші, і навколо неї
було ще досить неба весняного
в тій рамці кам’яній; західне сонце
вінцем її голівку червонило.
Вона держала слово, і багато
великих слів у ньому поміщалося:
братерство, рівність, воля, рідний край...
так, так, те все було”.*

Так, так, те все було насправді. І чи можна сумніватися, хто у цій “забаві” був Жанною д’Арк? Я не можу уявити собі кращого опису і кращого малюнку молоді Лесі, як оцю картину, чи, по-малярському кажучи, автопортрет, який вона нам намалювала. Складний малюнок. Є там і золото орифлами, горюче золото в полум’ях західнього сонця. І вінець довкола її голівки. Вінець червоний. І найсміливіша із усіх барва. Барва синіх блискавиць, які метали її очі. Так, це все було.

*“Ще старість не прийшла, а все минуле
не раз мені стає перед очима,
і я дивлюсь так пильно, мов боюся,
що більш мені не прийдеться побачить
того садочка спогадів моїх,
що міниться барвистими квітками
при світлі мрій, мов при західнім сонці”.*

Спомини важливі, плекані в душі мов заповіді молодости. Її власна віра і програма.

*“Яка ж була мета у товариства?
“Мета?” – “Великі” вже б не обійшлися
без цього слова, ми ж були щиріші:
в нас не було мети. Було завзяття,
одвага, може навіть героїзм,
із нас було доволі”.*

“Великі” сваряться за програми, “великі” сваряться за слова чи навіть часом за одне слово. Леся не любитиме ні програм, ні догматизму. Важливіша від усього воля дії, завзяття, одвага, навіть героїзм. Важлива дружність і любов. Почуємо від Лесі науку про любов найвищу. Чесна, справедлива справа знайдеться у кожному часі й кожному столітті. Важливе, щоб між великими словами був... рідний край. Важливо, щоб не бути рабом, важливе, щоб не піддатися ворогові, щоб кинути йому в лице “Убий, не здамся!”. Хіба ж не пізнати ворога? Хіба ж є сумнів з ким боротися? І що варта кожна програма, якщо за нею не буде золотої орифлами надхнення й одваги, а найважливіше таки героїзму Жанни д’Арк. Невже не знав король і лицарі, що їм робити? Кого воювати? Невже треба програми для оборони уярмленої батьківщини від жорстокого наїзду ворога й уярмлення? Ні! Потрібна Жанна д’Арк! Вона, що своїм надхненням засоромить лицарів і поведе їх на здобуття їх уярмленого міста, сама, перша вилізе на драбину, приставлену для наступу на мур твердині.

А програма? Програма відваги, революційного чину і навіть крові.

*“Гартовані ножі” були в тих співах,
а в серці у співців була любов
до тих “великих”, що були малими
на бенкеті життя. Летів той спів
геть за зубчасті стіни і котився
зеленими моріжками до річки,
немов хотів поплисти за водою
до вбогих сел, що мріли навкруги...”*

У програмі була любов і “свячені ножі”. В програмі була відвага і героїзм. У програмі... Лесі України.

ЖАННА Д’АРК

...Жанна д’Арк мала всього 16 років, коли вступила на славну арену історії. Не довго ждати для Лесі. Найкоротший шлях до справжньої боротьби. Це Жанна д’Арк у позиченому одязі й на купленому із збірки коні вирушає до... Шінон, щоб після пригод нарешті вдягнутися у вимріяну “білу зброю” лицаря. Яка вбога ваша уява, літературознавці, що ще дотепер ви не доглянули в поемі Лесі її справжньої сповіді, отакої сповіді, як у листі до матері про Мавку. Але ж поема сповіщає про подію куди важливішу, ніж

виглядання Мавки. Хіба ви призабули історію Жанни д'Арк.

Громада, чи вірніше лицарський загін, до якого за прикладом самої Жанни й жінок мусили приймати, добре знала драму, яку вони відігравали, хоч не всі вони усвідомлювали дійсність цієї драми в житті самої Лесі. Але ж і сама забава не кінчалася весело. Заповідає сторожа, що надходять “старші”. Молода громада мусить сховатися у підпілля. І десь із-поза муру приглянеться вона тим старшим. І тут почнеться справжня драма дійсності.

“Старші” вертають із якоїсь корчми, підпиті, чи зовсім п'яні так, що не здібні просто йти, але виписують на своїй дорозі кривульки подібні до літери “М”.

“...Все затихло миттю:

*“великі” йшли!... під муром притаївшись,
ми бачили, як постаті незграбні,
хитаючись та пишучи “мисліте”,
блукали по замковому дворі, –
“великі” йшли з веселої беседи”.*

Оце ті “лицарі”, що їх має пробуджувати Леся до героїчної боротьби. П'яні до того, що не можуть навіть просто ходити дорогою! Така тверезість дійсності могла б не раз назавжди закінчити всяке мрійництво про Жанну д'Арк. І тут пробудилася правдива Леся. Така дійсність не відібрала їй охоти бути правдивою українською Жанною д'Арк в цілому її житті. Свої промови і ідеї доведеться їй хіба промовляти до оцього темного й лінивого гурту п'яниць. Важка це була проба й важка зустріч із дійсністю. Тут треба сили більшої за саму уяву дитини. Тут треба сили духового призначення людини. Клича самого Духа нації. Драма життя Лесі не закінчилася смертю на вогнищі. Не стала вона перед судом, що допитував би її про голос Божий і про те, чи вищий цей голос чи суд, що судить Жанну д'Арк.

...Вогонь “найбільшої любови” спалював ціле життя Лесі.

За її віщування не кидали на неї каменем, бо вони були перенесені в часи Кассандри. За її засуд митцям, що служать ворогові, не нап'ятували її “божевільною ідеалісткою”, ані не-реалісткою, бо вона перенесла свій засуд смерти для зрадників у добу “Оргії”. Ні, не тільки для царської цензури було потрібне Лесі таке “перенесення теми” в іншу добу. Хоч би “в пушу”, де не треба митців, ані мистецтва, – не те,

щоб їх хоч розуміли. Свій гнів на заржавілі душі перенесе вона в добу Дорошенка.

Щоб не загнівалися, що опортунізм – це те саме, що зрада, це те саме, що духовна смерть. Щоб не прокляли за те, що гірше за самого ворога вона лає й засуджує отих заржавілих душею рабів... Отих “старших”, що вертаються п’яні із своїх “забав” тоді, як Леся “бавиться” в Жанну д’Арк, чи гірше ще... у пророчицю Прометея.

Ми вернули до молодости Лесі й до однієї засвідченої нею самою “забави”. Хто із біографів записав би те, як бавляться малі діти, чи молоді... генії. Але ми зачинаємо розуміти, що тут ця незбагненна для літературознавців доля – невимірне незримо, – чи точніше “адриштам” таємного знання про душу людини веде її за руку. Зрозумівши цю її долю і свідомо вибране завдання цілого життя, вернемо ще раз на хвилину до питання Жанни д’Арк.

Чи зрозуміла тоді Леся до кінця, за що саме засудили Жанну д’Арк на вогнищі її “духовні судді”? В чому суть зудару такої національної героїні із народом, якому служила і за який вмирала? Чому засудили її на вогнище? Тут я питаю не аматорів, але самих істориків. Жанна твердила, що відповідає тільки перед Богом, який надхнув її до віщування й до її визвольного чину. Це твердження найбільше розгнівило її суддів. За це згоріла Жанна д’Арк у 1431 році. В 1456 році засуд уневажено, але суддів не засуджено. Вони ж тільки помилялися. Чому було можливим, що їх помилка коштувала життя героїні, над цим не думали. Нові були володарі й нові політичні умовини. А в 1909 році, ще за життя Лесі, була Жанна д’Арк “беатифікована”, а в 1921 “канонізована”. Леся не ждала на її беатифікацію. Леся не буде ждати так довго на її беатифікацію визволеною українською нацією і тим Орденом Лицарів, що його Леся пробуджувала. І цей Орден не буде заперечувати факту, що пророчиця має власний контакт із Богом і прямо перед ним відповідає.

Ще вірніше перед Духом Нації, що на таке завдання Лесю Українку покликав. Тут тільки може початися вивчення біографії Лесі у фактах її життя, коли ціла його значимість ясна, як важлива частина Духа Нації і його дії в самій історії України. І цілого людства в його новому ладі.

Леся писатиме в муках виснаження і смертельної хвороби,

в гарячці від недуги і в гарячці надхнення, яку знають тільки найбільші генії.

Доведеться їй, як тому лицареві з її молодечих мрій, затиснути рану, притиснути міцніше панцер до грудей, щоб не так скоро плила з цих ран її сердечна кров. Але ж... вона полюбила вік лицарства у своїй ранній молодості. І знала вона, що правдиве лицарство – це не розкоші темних кімнат і закамарків середньовічного замку, але боротьба за “чесний стяг”.

Починаємо розуміти, чому свою молодість називала Леся “отрочеством”. Вона гартувала себе на лицаря.

ПЛЕЯДА

На межах її дозрілої молодости чи на вступі до самотійного літературного життя Лесі стрічаємо важливий в історії літератури факт заснування нею гурту поетів, що назве себе клясичною назвою сузір'я “Плеяди”.

“Плеяда” – це гурт молодих поетів, головню студентської молоді, до якого допустили також деяких “старших”, бо ж “великими” були вже вони всі. Цими “старшими” між молодим гуртом були Старицький і Лисенко. Допустили їх напевно не тільки тому, що це в їхніх домах відбувалися засідання і збори цього першого в добі визволення товариства поетів.

Ще багато там молодечої студентської психології, але це вже історія дорослої й дозрілої Лесі. Це вже твердий факт із історії української літератури. Молодий цей гурт, підіймає завдання, яке під силу хіба державній академії. Вони розгортають плян перекладів архи-творів світової літератури з метою засвоєння для української літератури всього того, що найкраще, найважливіше чи найвище у світовій літературі.

Ось прізвища авторів заплянованих до перекладу: твори Шекспіра, Байрона, Бернса, Сервантеса, Вольтера, Гюго, Руссо, Бальзака, Беранже, Гете, Гайне, Міцкевича, Словацького, Конопніцької, Ожешкової та численних інших. Повний список авторів заплянований до перекладів обіймає шістдесят п'ять прізвищ!

Стільки мав завзяття зробити молодий гурт шістьох чи вісьмох молодих піонерів. У цій програмі видавання творів усіх народів знайдено й декілька з російської мови. Гоголя перекладала Леся із братом ще в Колодяжному під редактуванням матері. А от із цих декількох прізвищ робить

московська критика якесь буцімто “задовження” Лесі, чи переважаючі впливи московської літератури на неї. Саме зіставлення авторів осмішує ці жалюгідні тенденції імперіалізму в літературі. Леся ні одного дня не була в московській школі. Леся від ранньої молодости ненавиділа царат і ненавиділа усякий затиск волі в цілому світі. Вона була чутлива на всі прояви тиранії в цілій історії людства. Побачимо яскравий приклад цього ще в добу її молодечої революційности, саме у “Плеяді”.

Але покищо відмітим факт куди ганебніший, як самі зазіхання на московські впливи й “задовження”. Отже за 50 років культуроборчої “революції” цілі так звані “українські” академії не виконали ані частинки того пляну, що його бралася виконати “Плеяда”. Що більше, навіть із московської мови не робиться перекладів на українську мову, мовляв, вони зайві. Жахлива нужда цього процесу ясна навіть сьгоднішнім яничарам у літературі. Ще менше зроблено в напрямі перекладів української літератури на чужі мови. Тут виключний монополъ має московська література. Україна дістає кришки із боярського стола Москви. Оце є та ганьба культуроборчого процесу на теренах “звільнених від царського гніту народів”. Відчуття цієї кривавої іронії історії знайдено у драмі Лесі “В домі роботи, в країні неволі”. Тут наголошуємо тільки всесвітнє тло літературного життя молодечої “Плеяди”. Члени “Плеяди” обіймали думкою й душею справді все, що велике й високе в усесвітній літературі. І саме в тому їх європеїзм. При чому вони знали, що цей їх плян це тільки відповідь на найгарячішу й невідкладну потребу засвоєння для української літератури всього, що було виявом чи то висот, чи то тенденцій даного часу. Це тільки в тюрмі народів, чи в ще гіршій тюрмі людської думки можна дивуватися, що цей молодий гурт перекладав, наприклад, Вольтера. То невже ж твори Вольтера чи Руссо перекладені на українську мову? З яким лицем ці жорстокі кати української літератури й культури доторкають живої ще спадщини Лесі своїми кривавими руками, на яких кров кількох сотень поетів чи діячів української культури. Ось вам, холопи малоросійські, святкування Лесі Українки на глум усій її ненависті затиску думки й тиранії, а зокрема її ясному прозрінні справжнього обличчя Москви у “Боярині” чи

“Лежанд де сієклъ”. Леся крізь ціле століття плює їм в лице, а вони удають, що грецько-римські чи орієнтальні сюжети Лесі, як, наприклад, в “Оргії”, не до них відносяться, не про них мова в образах прокурора і префекта в “Оргії”, а це ж клясична картина московських культурноборців для них написана. І все це москвоборство завдячує Леся... самій Москві, як навчають нас культурноборчі “побрязкачі”. Нахабність такого москаля знаменито показана в поста тях сьгоднішніх енкаведистів, а в часи Риму прокурорів і префектів.

Ось її слова:

*“Нехай мовчать, поки якслід навчаться
поправної латини!”*

“Поправну латинь” замінює сьогодні “общепонятний” і тільки через нього дороги назовні, поки замовкнуть зовсім. Наперекір цим тенденціям сьгоднішніх і тодішніх “прокурорів” і енкаведистів Леся плянує із своїм гуртком “Плеяди” здобути високі вежі світової духовости й інтелекту через переклад на початок 65 авторів. Цілу атмосферу життя у “Плеяді” характеризує найкраще власний лист Лесі до брата Михайла, написаний віршем в гумористичному дружньому тоні. Так мало таких радісних віршів у житті Лесі. Цей лист належить ще до духовости молодої Лесі й тому наводжу його для характеристики середовища “Плеяди” в цій моїй праці. Пише Леся із Колодяжного до Києва; душею вона вже в Києві. Ось про самі переклади:

*“Еге ж! Переписала
Я Гейнові пісні,
Сиділа, як заклата,
Над ними я три дні.
Вже можу я сказати:
Grace a Dieu c'est fini!
Бо вже та переписка
Увірилась мені”.*

“Переписати” – це в жартівливій мові “Плеяди” значить перекласти. А далі:

*“Тепера буду мучить
Альфреда де Мюссе,
І як допоможуть музи,
То подолаю все.
...Помучитись прийдеться*

*З усім тим не на жарт,
Алеж “козацька слава”
Теж чого-небудь варт!..”*

Далі переходить Леся до інших справ “Плеяди”:

*“Ну, як же там “Плеяда”,
Як справи йдуть у нас?
Чи “Музи співодайні”
Навідують там вас?
Чи будеш ти писати
“Нечімнее” своє?
А може, воно досі
Написане вже є?
Conseil legislatif наш
Чи він вже не зібравсь?
І як там делегат наш
На йому написавсь?”*

“Уставадавча Рада” це зібрання “Плеяди” для її дальшого оформлення. “Наш делегат” – це брат Лесі, Михайло. Термінологія із французької революції “Консей лежіслятіф” тут зовсім не випадкова. Як побачимо молоді “члени Законодатної Ради” пильно студіювали історію французької революції, як найближчої для них в історії події важливої для поборників московської автократії.

ЛЕСЯ Й ПОСТАТЬ ШАРЛЬОТТИ КОРДЕ

Свій лист у справах “Плеяди” до брата кінчить Леся привітом для всіх друзів із гурту.

*“Коли ти жірондистів
Побачиш де,
Скажи їм, що усіх їх
Vima Charlotte Corde!”*

Друзів із “Плеяди” називає Леся “жірондистами”, а себе саму Шарльоттою Корде. Ця нова поетична ідентифікація Лесі з важливою й цікавою історичною постаттю саме тому, що це виразна ідентифікація самої Лесі, й вона заслуговує на розгляд. Рік 1890. Леся має вже 19 років. Лист із Колодяжного до добрих друзів й улюбленого брата, з яким лучить її безмежно багато спільних переживань, ідей і молодечих звірень з інтимних мрій. Лист кінчиться закликом до нього, щоб вернув із Києва до Колодяжного. Лесі скучно

без його товариства. Отже, це пише ще молода Леся, але це вже не учениця гімназії, що знає популярну історію Жанни д'Арк. Це вже завансована студентка історії, яка, – подібно як і її друзі того часу, – “мають у пальцях” – як то кажуть студенти, – історію французької революції. Он що пасіонує їх революційні думки й душі. Між ними Леся, їх надхненниця, вітає їх із Колодяжного як їх “Шарльотта Корде”.

Хто ж це була Шарльотта Корде? Ввійшла вона в історію, – не кажу шкільну історію, – але університетського рівня поглиблену історію Франції як убивниця жорстокого тирана Марата. Вбиває його на побаченні, якого настирливо тричі домагається, простим кухонним ножем, що його купила за два франки на день перед спробами розмови із Маратом. Це сталося 13-го липня 1793 р., близько сто років перед написанням Лесею оцього автобіографічного листа.

Шарльотта Корде (1768 – 1793) походила із шляхетної, хоч зубожілої, родини й мала між своїми предками драматичного поета Корнея. Вихована на творах Вольтера і Плутарха, має в моменті її героїчного чину 25 років. Залишила “Листи до французів, приятелів законности й миру”.

Її вчинок виростає із власної надуми, із власного ідеалізму і прагнення врятувати Францію від дальших погромів і кривавих купелів під гільотиною коштом жертви свого життя через убивство кривавого чи божевільного диктатора, який здобув жалюгідну злославу саме погромами жірондистів. Багато із них знайшло захист у сусідній за морем Англії. Сама Шарльотта згинула на гільотині чотири дні пізніше. “Вона навчила нас, як умирати!” – перейшла її слава до історії. Оце привіт й оце клич, й оце світ Лесі, на цей раз не серед молодих кучерявих головочок на замку в Луцьку, але серед учених “жірондистів”. Ця важлива ідентифікація якось не заслужила на увагу дослідників ні на вільній еміграції, ні в під'яремній Україні.

Хто ж це самі “жірондисти”? Це ті, що розпочали революцію в ім'я ідеалістичних кличів “Волі, Рівности і Братерства”. У згаданому листі пише Леся, що з трьох кличів найважніша Воля. Були це французькі патріоти, які не могли стерпіти тиранії автократичної монархії як і цілої її перестарілої феодальної системи. Боронителі приватної власности й вільного розвитку промислу та торгівлі. Сам

початок революції, – як це оцінюють історики сьогодні, – пройшов легко здобуттям Бастилії. Але згодом визвав цей процес необчислимі сили ще радикальніших елементів, які, разом з анархією та хаосом, сприяли жорстоким диктаторам і демагогам типу кривавих Марата й Робесп'єра. Зокрема необчислимими й жорстокими виявили себе злославні монтаньяри. Большевицька історіографія розцінює жірондистів і сам подвиг Шарльотти як “контрреволюцію”. Шарльотта Корде – це “контрреволюційна змовниця”. Ось у десяти томнику видання творів Лесі з 1963 року стрічаємо таку дрібним друком заувагу до нотки під “Шарльотта Корде:” “Буржуазна історіографія зображала Корде як республіканку, яка вбивством Марата хотіла нібито врятувати революцію від “кровожадного анархіста”, а саме вбивство – як героїчний акт. Насправді цей терористичний акт був складовою частиною контрреволюційної змови й мав на меті дезорганізувати революцію. Шарлотта Корде – агент контрреволюційного жірондистсько-роялістичного центру, який після Французької революції підняв повстання проти якобінського конвенту. Корде прибула до Парижу з метою організації терористичних актів проти вождів якобінської диктатури і 13/VII вбила Марата”. Московське НКВД діє в історії регресивно. Його опришки знають навіть те, чого не знала сама Шарльотта. Вони знають, які то терористичні акти вона мала намір виконувати проти ДИКТАТУРИ. Вони в обороні ДИКТАТУРИ. Оборона республіки проти диктатури є “контрреволюцією”. “Революція” – це ДИКТАТУРА вождів якобінців і очевидно монтаньярів.

Московське НКВД допитувало б довго Шарльотту Корде, щоб призналася, які то ще контрреволюційні вчинки мала вона намір виконати. Як добре, що не було в той час НКВД і Шарльотта, яка й не збиралася втікати, але задалегідь була приготована на героїчну жертву, згинула на ешафоті, але без довгих московських тортур. Для нашого розсліду важливе ствердження большевицької історіографії, що Шарльотта Корде – це яскрава контрреволюційна змовниця й терористка. Он, як! А Лєся ідентифікує себе з цією жажливою “контрреволюцією”. ...Скиньте маску, советські літературознавці! Ви насправді ненавидите Лєсю й боїтеся її і тому у її століття, коли вже не можете знищити ані її творів, ані популярности, тоді

надягаєте на себе машкару вашої найогиднішої диктатури, проти якої Леся ставила ідеал самопожертви й героїзму.

Могло б здаватися, що це тільки епізод із світогляду молодої Лесі в часі студентського духа. Але ж так не є! Це серйозна літературознавча проблема, бо ж стрічаємо в її дозрілому віці цілу драматичну поему п. з. “Три хвилини”, датовану революційним роком 1905, в якому Леся Українка розвиває тему дискусії чи зудару жірондистів із монтаньярами в теоретичній ширині. Там монтаньяр робить донос на жірондиста за те, що він... засуджує Цезаря в історії. Так, Леся була проти всякої диктатури. Як добре для Сталіна, Єжова, що Леся не дожила до їх часів. Бо вона, на сором усім яничарам, зуміла б його вбити. Обережно з похвалами молодій Лесі як “революціонерки”! Вона нею справді була, але в такому змислі як Шевченко, Міхновський, Франко, Олена Пчілка, Петро Косач і сама Леся. Дозріла Леся стане сама собою. Хоч живуть у її молодечій душі взірці різних героїнь історії, але її ріст і її завдання ще вищі. Леся, трагічна пророчиця Кассандра, побачить у “Легенді віків” жахливу дійсність своєї країни. Але покищо дивно вигострений зір Лесі бачить в історії героїзм жіночих постатей, коли вони своєю відвагою й посвятою засоромлюють мужів чи лицарів. Шарльотта Корде – це у психології молодій Лесі ще один вияв тієї самої ідеї, що її Жанна д’Арк.

Визволити засуджену на ярмо націю! Вбити тирана! Пробудити націю до визвольної боротьби! Підняти на чин! Викоренити рабство з душі, із світогляду, з історії, з політичної дійсності! Першою стати до бою! Рватися на драбину облоги, щоб першою дійти до ворожого табору! Рукою власною, як треба, вбити найжахливішого тирана! Ні, ні, немає іншої молоді й іншої дозрілої Лесі. Вона все та сама вічно молода й героїчна. І не треба їй софізмів, програм, ні навіть догм філософії. Їй вистачить її чисте серце, відвага й героїзм. Ні, ні, вона не Жанна д’Арк, ані не Шарльотта Корде, ні Іфігенія, – вона перейде в історію людства як вічно молода Леся Українка.

СТРАХ МОСКВИ ПЕРЕД ЛЕСЕЮ УКРАЇНКОЮ (Літературознавчий есей)

...Не знаємо точно, хто вирішував про долю творів Лесі Українки, що появилися у десятих томах, але можна думати, що якась “вища влада”. Вона й вирішила, що в українській літературі не може існувати такий твір, як драма Лесі Українки “Бояриня”. І так нахабно з “повного видання” творів Лесі Українки викинено один із найголовніших її творів – драму “Бояриня”. Здавалося б, що хоч у цьому академічному виданні “Творів у десяти томах”, в якому надруковано й переклади, статті та листування, знайдеться місце і на наймаркантнішу, з ідейно-національного погляду, драму Лесі Українки, хоч би для академічної пристойності. Але таку пристойність московська “культурна революція” вже давно потоптала, доказом чого є палення українських бібліотек та систематичне винищування пам’яток української культури. Лесі Українки, очевидно, не можна викреслити ані з пам’яті українського народу, ані – з якої б то не було – історії літератури. І тут московські большевики застосовують добре відому рецепту для померлих “клясиків”, яку найкраще з’ясовує Іван Дзюба у випадку В. Симоненка:

“Вони хитрі, вони любитимуть, бо знають: ненавистю можна вбити тільки живого, а от любов’ю можна вбити і померлого”. Отже, вони “люблять” також і Лесю Українку, дарма що вона ненавиділа москалів кожним фібрим своєї істоти. З “любви” до неї назвали навіть один театр у Києві іменем Лесі Українки і грають у ньому... п’єси московською мовою. Так глумляться вони з Лесі Українки, яка в “Оргії” каже, що мистців треба радше власною лірою вбити, ніж дозволити їм служити чужинцям своїм мистецтвом. Але дія для цієї драми відбувається в стародавній Греції і хоч Леся Українка вказала пальцем на Москву, але не назвала її поіменно, і тому московська цензура дозволила ставити цю драму на “русском языке”. Натомість, як побачимо, інакше є з драмою “Бояриня” і московські “культурні революціонери” вирішили засудити “Бояриню” на смерть, мовляв, такої драми взагалі не було! Щоправда, цей твір був надрукований у повному виданні творів Лесі Українки в 1926 – 1930 роках

із вступом Драй-Хмари, але саме за це московська “культурна революція” на початку 30-их років засудила Зерова і Драй-Хмару та багатьох інших і вислала їх на Сибір, а саме видання усунула з усіх бібліотек. Отже, можна припускати, що тим разом видання творів Лесі Українки було під контролем не тільки “Літературної України”, себто районного відділу міліції на вул. Орджонікідзе ч. 2, а й якогось вищого центру плянувальників “культурної революції”. Там і вирішено, що в інтересах повного “воз’єднання” і прогресивного небуття української нації “буржуазна націоналістка” Леся Українка не повинна була написати такого твору, отже “Боярину” слід уважати за твір “неіснуючий”. Його “не було і не буде!”. В чому ж річ? Леся Українка продовж цілого свого життя у всіх своїх творах гостро засуджувала московський гніт і рабство в Україні, хоч дії її творів могли відбуватися в Єгипті, в стародавній Греції, в Палестині чи в катакомбах Риму. Проте в усіх тих драмах представлена українська дійсність і визвольна боротьба України, в зумовленій цензурою мистецькій формі, перенесена на фон інших країн та іншої доби. Коли єврейський раб у єгипетській неволі каже, що не хоче мати нічого спільного з єгипетським рабом, бо він (цей раб), якби був вільний, будував би ще більші святині для прославлення величі Єгипту і на глум єврейському богові й на знищення Ізраїля, то Леся Українка мала тут виразно на увазі питання т. зв. спільного фронту з московською соціал-демократією, отже таким способом перестерігала перед згубним “спільним фронтом” з москалями так само, як робили це політичними заявами “буржуазні націоналісти” Франко чи Міхновський. Саме з цензурних причин в цій драмі Леся Українка не могла поіменно назвати московського рабовласника. Це дає можливість московським большевикам різними “поясненнями” і “коментарями” спотворювати правдивий зміст творів Лесі Українки, мовляв, вона боронить тут “загальнолюдські принципи” і це не стосується до “улюбленого старшого московського брата”. Іншими словами, коли Леся Українка плює тут москалеві в лице, він ще може “обтертися”, вдаючи, що це кому іншому, а не йому. Але вже ніяк не можна цього зробити з “Бояриною”. Тут безпосередній удар Лесі Українки в лице самій Москві. Від першої до останньої сцени цієї драми Леся Українка називає і ганьбить

саме Москву. І хоч ця драма написана в 1910 році, проте вона особливо правдиво змальовує сьгоднішню Москву. Ось саме тому цей твір “пролетарської революціонерки”, “передовички соціалізму” і т. п., як називає її Москва, не міг появитися у повному виданні її творів навіть 50 років після її смерті. Підкреслюючи ганебність московської “культурної революції”, цей злочинний в історії культури факт, спробуємо коротко з’ясувати ідейно-моральний і політичний зміст “Боярині” Лесі Українки. Почнемо фрагментом політичної дискусії між двома персонажами цієї драматичної поеми. До дому значного козацького старшини Олекси Перебійного загостив молодий парубок Степан у московському боярському вбранні. Степан – з походження українець, у цьому домі його радо вітають, убачаючи в ньому майбутнього свого зятя – в Перебійних є дочка Оксана. Іншої думки про Степана – Іван, молодий козак, син Перебійного. Він ненавидить рабство і вислужництво Москві; сучасні яничари назвали б його сьгодні “буржуазним націоналістом”. В дискусії боярин Степан намагається виправдати опортунізм свого батька. Він каже:

“Нема при чім нам жити на Вкраїні.

*Самі здорові знаєте, – садибу
сплюндровано було нам до цеглини
ще за Виговщини. Були ми з роду
не дуже маєтні, а тоді
й ті невеликі добра утерjali.*

*Поки чогось добувся на Москві,
мій батько тяжко бідував із нами.
На раді Переяславській мій батько,
подавши слово за Москву, додержав
те слово вірне.*

Іван: Мав кому держати!

Лихий їх спокусив давати слово!”

Дискусія з гостем загострюється і її пробує злагіднити батько Івана.

*“Перебійний: Тоді ще, сину, надвоє гадалось,
ніхто не знав, як справа обернеться...
а потім... присягу не кожне зрадить...”*

Іван (іронічно): Та певне! Краще зрадити Україну!

Степан (спалахнув, але стримався):

Не зраджував Україні мій батько!

*Він їй служив з-під царської руки
не гірш, ніж вороги його служили
з-під польської корони.*

*Іван: Та звичайне,
однаково, чиї лизати п'яти,
чи лядські, чи московські!...*

Дискусія за гостинним столом уже розгорілася і батько пробує стримати агресивність сина, спрямовану проти Степана – жениха-боярина. Але Іван невгамований, далі лає “яничара-боярина”. ... В цій дискусії Леся Українка показала нам двох типів: Івана – молодого козака-самостійника, чи інакше – “буржуазного націоналіста”, що рішуче твердить, за словами Івана Франка, що не час ні москалеві, ні ляхові служити; Степана, що вже примирився з режимом і рабством та захищає опортунізм, іншими словами – сучасного “прогресиста”. Захищаючи свій опортунізм, він навіть покликається на історію “Каїна і Авеля”, словом – він “гуманіст”. ... Іванові ж не дали продовжувати дискусії, перервали батьки, що в Степані бачили свого майбутнього зятя. Справді, Оксана, дочка козака, стала жінкою Степана-боярина. І розпочата в хаті козака Перебійного дискусія продовжується уже не на словах, а в самій драматичній дії, в самих подіях із життя “Боярині” (Оксани) в Москві. Така сама дискусія могла б відбутися і сьогодні за якимсь “круглим столом”. Якийсь сьогоднішній “боярин” може теж покликатися на “Каїна і Авеля” уже в більш модерній формі “прогресизму” і служити Москві за “самообдурену совість”, щоб шляхом “реалітетів” добиватися полегші перш за все для себе самого, а потім і для “меншого брата”, “обдуреного буржуазними націоналістами”, в ім'я братерства і марксівського універсалізму й космополітизму (замість перестарілої для “прогресистів” історії про Каїна і Авеля). Тут можна покористуватися ще й “єдинокровністю старших і молодших братів”, навіть і авторитетом Риму, який – мовляв – також шукає шляхів до порозуміння... Драма ж “Бояриня” Лесі Українки глибоко розкриває істоту яничарства і рабства. Ідеологія хороброго козака Івана – це ж ідеологія Лесі Українки, доказом чого є ціла дальша дія, ціла драма “Бояриня”. Саме тому Москва засудила цю драму і усунула її порядком “культурної революції”.

...Тодішніх “побрязкачів” сьогодні називаємо “яничарами”; ця назва прийнялась в Україні, де яничари розплодились цілою хмарою, бо ж сьогодні – доба масовости. Все, що колись ще за московського царя відбувалося індивідуально чи виїмково – тепер має масовий характер. Також і технічні знаряддя яничарів сьогодні вдосконалені. Вже й самі “реалітетники” не спроможні заперечити існування тих “яничарів”, бо ж маємо авторитетне підтвердження Івана Дзюби: “В той час, як один “добрий чоловік” у Кремлі офіційно розділив усю творчу інтелігенцію на “чистих” та “нечистих”, і на виконання цього зловісного жарту літературні яничари кинулися уточняти списки: кого в рай, кого в пекло, – В. Симоненко пише вірш “Покара” – про щастя бути вигнаним з раю”. Яничари в українському народі були й будуть так довго, як довго існує і буде існувати українська визвольна боротьба, аж врешті, за словами В. Симоненка, діждуться “зсуваної петлі”, яка чекає їх із рук розгніваного народу. А покищо вони сповняють свою ганебну роллю на службі “атечества чужого”. Безсмертну характеристику дає їм знову ж таки Іван Дзюба: “І тут на перешкоді стоїть величезна й тупа сила інертності, збайдужіння й громадської деморалізації, народжених добою Сталіна і живлених сьогодні, з одного боку – безпробудним фарисейством, а з другого боку – тим мелодраматичним скепсисом, у який залюбки і “вишукано” тікають від тяжкого громадського обов’язку, тікають із лінощів, зі страху, і при сліпоті; жалюгідним скепсисом мудруючого раба, який хоче сам себе обдурити і вдає, буцімто, так захоплений грою в парадокси, що й не помічає ярма на шиї...”. Леся Українка саме примушувала самообдуреного раба помітити не тільки своє ярмо на шиї, а й свою зраду рідного народу.

Звичайно, московські більшовики в таких випадках вдають, що це стосується до часів царської Москви, а сьогодні, мовляв, нові володарі Кремлю – просто “білі янголи” з раю, що принесли світові “мир”, “волю” і “братолюбіє”... Леся Українка геніяльно розкрила кожну Москву і її характеристика аж надто яскраво стосується і до сучасної большевицької Москви. І хоч Москва сьогодні вже свідомо того, що вона не може викреслити з історії Шевченкового “Сну”, проте пробує викреслити “Бояриню” Лесі Українки. Вона добре знає, що це твір “буржуазно-націоналістичний”, себто самостійницький,

протимосковський. Московські большевики можуть “простити” Лесі Українці різні “ідеологічні помилки”, тільки не її характеристику Москви, яку вона дала у своєму пророчому прозрінні. Степан-боярин, вірний підданий московського царя, навіть у своїй хаті не може вільно говорити з гостем, бо боїться своєї тіні. Москва висилає в Україну когось з українців тільки під суворим контролем, як ось тепер бригаду Колосової за кордон. І “Москва сльозам не вірить”, для цього тепер є заховані в кишенях мікрофони, навіть тоді, коли вдають, що говорять із кимсь “у чотири очі”. ...Багато треба було фактів і часу, щоб Степан-боярин побачив своє рабство і зненавидів його разом із самим собою. Його улюблена дружина Оксана-бояриня, єдина його надія і розрада в житті, в’яне як українська квітка в сибірській тайзі. Зближається її смерть і вона лишає Степанові свій заповіт...

І тут маємо картину неперевреного в ідейно-моральній силі, священного героїзму – фінал драми, в якому Леся Українка дає відповідь на найважливіші питання і сумніви Степана, а частинно і його дружини Оксани: це питання героїчного обов’язку супроти Батьківщини... Оксана вмирає. Вона задивлена в заходяче сонце і мріє побачити ще Україну, де “світить там ясніше як тут сонце”. Щоб привернути їй надії, Степан обіцяє поїхати з нею до батьків в Україну, де вона оживе й одужає:

“Степан: Не журись, Оксано,

*Ось хутко знову побачим, як там світять
і сонечко і місяць на Вкраїні.*

*Оксана: Се-ж як? Хіба умру? Тоді запевне
душа полине...*

Степан: Бог з тобою, любя!

*Чи ж я би про таке тобі казав?
Надумав я поїхати з тобою
в гостину до твоїх.*

*Оксана (іронічно): Велике діло,
що ти надумав! Цар думки відверне.*

*Степан: Цар пустить. Вже ж тепера на Україні
утихомирилося*

Оксана (гостро): Як ти кажеш?

*Утихомирилось? Зломилась воля,
Україна лягла Москві під ноги,*

*се мир по-твоєму – ота руїна?
Отак і я утихомирюсь хутко
в труні.*

Степан: Ти оживеш на Україні.

*Москва ж не може заступити сонця,
зв'ялити гаю рідного, зсушити
річок веселих.*

Оксана (понуру, уперто): Годі, не кажи.

Нікуди я тепера не поїду.

Степан: Чому ж?

Оксана: Не хочу.

Степан: Що се ти, Оксано?

Мені аж дивно! Що се ти говориш?

Оксана (розпалившись, підводиться):

*А я дивую, ти з яким лицеем
збираєшся з'явитись на Вкраїні!
Сидів-сидів у запічку московським,
поки лилася кров, поки змагання
велоса за життя там на Україні, –
тепер, як “втихомирилось”, ти їдеш
того ясного сонця заживати,
що не дістали руки загребуці,
та гаєм недопаленим втішатись.
На пожарищі хочеш подивитись,
чи там широко розлилися ріки
від сліз та крові?...*

Степан: Ти тепер картаєш...

*А як сама мені колись казала,
що ти прийняти можеш тільки руку
від крові чисту?*

Оксана: Правда, я казала...

*Ми варті одне одного. Боялись
розливу крові, і татар, і дибі,
і кровоприсяги й шпигунів московських,
а тільки не подумали, що буде,
як все утихомириться... Степане,
дай руку!*

Степан: Се навіщо?

Оксана: Ти не хочеш?

Степан: Ні, чом же (дає руку Оксані).

Оксана (дивиться на свою і Степанову руки):

*От, здається, руки чисті,
проте все мариться, що їх покрила
не кров, а так... немов якась іржа...
як на старих шаблях буває, знаєш?
(Пускає його руку і лягає знов. Говорить
повільніше, млявіше, з перервами)
У батечка була така шаблюка...
вони її закинули... ми з братом
знайшли... в війну побавитись хотіли...
не витягли... до піхви прикипіла...
заржавіла... Отак і ми з тобою...
зрослись, мов шабля з піхвою... навіки...
обоє ржаві...*

*Степан: Ти, Оксано, вмієш
зарізати словами без ножа.*

*Оксана: Та тільки ж се я вмію, більш нічого.
Що-небудь же і я повинна вміти...
(Мовчання)*

Заржавіла душа – оце отой найбільший докір, що його може кинути улюблена дружина своєму чоловікові, вмираючи: ми “обоє ржаві”. Аж тут Степан заломився, він признається, що його справді душила “страшна змора”, що він справді ніс “невидимі кайдани” і щасливішими були ті, хто хоч хвилину щастя зазнав у боротьбі. Так закінчилася дискусія, яку почав був буйний, молодий козак Іван, брат Оксани, в першій дії. Отой козак Іван, якого тепер московські загарбники і їхні слуги-яничари назвали б “українським буржуазним націоналістом”, виграв цю дискусію не тільки в драмі Лесі Українки, а також і в історії України...

УБИЙ, НЕ ЗДАМСЯ!

(Ідеологічна стаття)

...Москва, яка своїм звичаєм привласнює після смерти писання її ворогів, щоб таким піднесенням на п'єдесталь притупити вістря їх революційного заклику, пробувала зробити це з Лесею Українкою. Видала її твори й назвала декілька благонадійних установ її вповні неблагонадійним іменем. Видала, але не відважилася видати “Боярині”.

Як же це? Чейже “Бояриня” відноситься до часів гетьмана Дорошенка, до давньої, бо вже трисотлітньої історії? Боротьба велася проти царату. Як же ж це? Після трьох сот років тріумфу т. зв. “возз'єднання” Кремль боїться опису подій із-перед такої самої кількості років.

Страшна є сила Лесиного “Не здамся”. Вона безстрашно й без надії на друк у царських умовинах пише цю драму, щоб показати правдиву Москву. Її вислужник не може голосно говорити у своїм власнім домі, бо боїться... своєї власної служби. Он як! Боярин боїться своєї власної служби і стін своєї кімнати. Сьогоднішні “бояри”, чи пак яничари, теж бояться... мікрофонів. І всю ту зловіщу сіль страху й забріхання, лукавства, обдурювання, зради, посіяного недовір'я брата до брата прориває у тріумфі оцей єдиний дійсний і безсмертний клич: “Убий, не здамся!”.

Ми чули його в Симоненка. Ми чуємо його в писаннях живих письменників, ми чуємо в цілій захальній літературі. Не забудьмо, що слово “захальна література” походить від солдатських чобіт самого Тараса Шевченка. Це там він ховав двадцять сім зшитків свого слова, яким ми живемо досьгодні. Чи ж би? Живемо? Чи я не збрехав, пробачте за слово?

Чи ми читали, що треба сталити обух? Що треба вже гострити сокиру. Чи ми не читали його “міту” про сокиру? Ми, що лаємо УПА за її “жертву для жертви”? Ми, що ждемо на “відповідний час” або по-вченому на сприятливу кон'юнктуру реалітетника (шановного складача прошу добре написати ортографію цього вченого слова “кон'юнктуру”). Леся Українка вчила нас погорджувати й ненавидіти рабство. Рабство в усіх видах. Явне й духове. Її герой буде молитися “Прометееві”, щоб не вживати слова “раб”. Того Титана, що творить нову людину, над якою не має влади ніякий тиран чи злочинець.

У чому ж таємниця сили Титана Прометея?

А в тому, бо він знає про те, що він Безсмертний. Отже, ніяка сила не зможе його зламати. Загляньмо до оригіналу трагедії Айхсіля. В сьогоднішніх поетів захаявної літератури неодноразово, замість Титана, стрічаємо слово “НАРІД”.

Цей український нарід є тим безсмертним Титаном, якого не зламає й не знищить ніякий деспот, ані тиран.

“Мій нарід є, мій нарід був і буде” – звучить прометейська заява Симоненка. Я чую цей голос у численних місцях української поезії сьгодні.

Це голос Лесі Українки, який пояснює нам оце чудо молоді генерації в Україні.

Хоч писала Леся про Єгипет, чи про Грецію, чи про американську пушу, де гуртувалися біженці від гніту й затиску, чи про Палестину часів Христа, чи про римські катакомби, то все думала вона й писала про визволення України.

...Чи друкували “Бояриню”, чи ні, то все одно її голос лунає навіть із її обкромених творів. Він же в кожному подиху її натхнення. І якже сильно в її “Кассандрі”, “Оргії”, чи у споконвічному шумі її найріднішої “Лісової пісні”.

От чому цей рік Лесі не буде тільки традиційним святкуванням великої поетеси, але роком духового гартування, роком духового переродження заржавілих душ.